

Abstrakčiųjų stimulų žodžių asociacijos

Marta Marija Aleknavičiūtė

Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas
El. paštas: marta.aleknaviciute@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8136-5074>
ROR: <https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Straipsnyje aprašomas žodžių asociacijų tyrimas, kuriuo siekta atsakyti į du klausimus: kokias asociacijas sukelia abstraktieji stimulai ir ar skirtingo amžiaus dalyviai pateikia semantiškai skirtingas asociacijas. Tyrimo dalyviams buvo pateikta 30 abstrakčios reikšmės stimulų, ir prašyta perskaičius stimulą parašyti pirmą į galvą atėjusį žodį. Analizei panaudoti 389 dalyvių atsakymai, nagrinėti semantiniu požiūriu. Semantinė analizė parodė, kad abstraktūs stimulai dažnai sukelia asociacijas su konkrečiais objektais. Pavyzdžiui, emocijos dažnai siejamos su kūnu, vertybės – su kitais asmenimis, o laiko konceptai – su judėjimu. Taip pat nustatyta, kad asociacijų semantiką veikia dalyvių amžius: jauniausi dalyviai dažniau pateikė neigiamą konotaciją turinčių asociacijų nei vyriausieji.

Raktažodžiai: žodžių asociacijos, žodžių asociacijų testas, abstraktieji konceptai, dalyvių amžius

Word Associations to Abstract Cues

Abstract. This article presents a word association study aimed at answering two questions: what kinds of associations are elicited by abstract cues and whether participants of different ages produce semantically distinct associations. Participants were presented with 30 abstract cues and asked to type the first word that came to mind after reading each cue. The analysis was based on responses from 389 participants and focused on the semantic content of the associations. The semantic analysis revealed that abstract cues often elicit associations related to concrete objects. For example, emotions are frequently associated with the body, values with other people, and time with movement. The study also found that the semantics of associations is influenced by age: the youngest participants provided more associations with negative connotations than the oldest participants.

Keywords: word associations, word association test, abstract concepts, participant age

1. Įvadas

Žodžių asociacijų testas yra eksperimentinis tyrimo metodas. Eksperimentas įprastai vykdomas taip: tiriamiesiems pateikiamas (rašytine arba sakytine forma) stimulo žodis ir prašoma sureaguoti į jį pirmuoju mintyse kilusiu žodžiu (priklausomai nuo tyrimo tikslo, kartais prašoma dalyvių pateikti daugiau nei vieną žodį). Tokio testo rezultatas – surinktos žodžių asociacijos, kurios gali būti panaudojamos įvairiose srityse.

Received: 2025-04-14. Accepted: 2025-11-10

Copyright © 2025 Marta Marija Aleknavičiūtė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Lietuvių kalbos asociacijų tyrimuose populiariu analizuoti vieno ar kelių semantiškai susijusių žodžių asociacinius laukus: pavyzdžiui, Silvijos Papaurėlytės tyrimai apie žodžių *medis* (2011), *žodis* (2012) ir *kaimas* (2014) asociacijas arba Gražinos Akelaitienės (2007) tyrimas apie gyvūnų pavadinimų sukeltas asociacijas. Šiuose tyrimuose gilinamasi į žodžių asociacijas kaip į lietuvių kalbos pasaulėvaizdį atspindintį reiškinių ir asociacijos yra analizuojamos iš semantinės perspektyvos. Šiame darbe taip pat analizuojama surinktų žodžių asociacijų semantika, tačiau analizėje atsižvelgiama į lietuvių kalboje dar netirtą kintamąjį žodžių asociacijų tyrimuose – dalyvių amžių.

Jau praėjusio amžiaus viduryje Margaret E. Tresselt ir Markas S. Mayzneris (1964) atliko tyrimą, kurio rezultatai rodo, kad skirtingo amžiaus dalyvių dažniausiai pateikiamos asociacijos būna skirtingos. Minimame tyrime analizuotos dvi grupės: 18–21 metų ir 55–87 metų. Grupių atsakymai skyrėsi: 28 proc. dažniausių atsakymų grupėse buvo skirtingi, pavyzdžiui, į stimulo žodį *eating* 18–21 metų grupė atsakė asociatu *food*, o 55–87 metų grupė dažniausiai atsakydavo *drinking*. Kaip teigia Haimas Dubossarsky'is, Simonas De Deyn'as ir Thomasas T. Hillsas (2017, 1), per gyvenimą žmogus yra apsuptas kalbos, o tai metams bėgant tik pildo turimą mentalinį leksikoną nauja asociatyvine informacija. Šiame straipsnyje tyrėjai nagrinėjo, kaip mentalinis leksikonas atsiskleidžia skirtingo amžiaus dalyviams atliekant žodžių asociacijų testo užduotis. Vienas iš šiam tyrimui aktualių atradimų, aprašytų minimame straipsnyje, yra tas, kad asociacijos tampa labiau nuspėjamos (dažniau pasikartoja tarp dalyvių) žmogui augant nuo vaikystės iki 30 metų. Po 30 metų tendencija apsiverčia ir vyresni asmenys pateikia vis daugiau įvairesnių, sunkiau nuspėjamų asociacijų. Toks didelės apimties – tiek dalyvių skaičiumi, tiek jų amžiaus imtimi – tyrimas leidžia užtikrinčiau apibendrinti žodžių asociacijų ypatybių ir dalyvių amžiaus ryšį.

Aptarti tyrimai rodo, kad amžius daro įtaką žodžių asociacijoms. Daugybėje tyrimų žodžių asociacijų ir amžiaus santykis nagrinėjami tiriant kiekybiškai (pavyzdžiui, Hirsh ir Tree 2001; Fitzpatrick, Playfoot, Wray ir Wright 2015), o jų semantika nagrinėjama mažai. Šiuo tyrimu siekiama išanalizuoti surinktas žodžių asociacijas semantiniu aspektu ir nustatyti, kokias asociacijas kelia abstraktieji stimulai, taip pat atsakyti į klausimą, ar ir kaip dalyvių amžius veikia žodžių asociacijų semantiką.

2. Teorinės tyrimo prielaidos

2.1. Abstraktumo samprata

Kadangi tyrime apsibrėžta tirti abstrakčiųjų žodžių keliamas asociacijas, svarbu aptarti, kuria abstraktumo samprata šiame darbe remiamasi. Įprastai abstraktumas yra suvokiamas kaip konkretumo priešingybė. Štai Anna M. Borghi ir Ferdinandas Binkofski'is (2014, 1–2) teigia, kad apibrėžti šias sąvokas yra sudėtinga, tačiau išskiria tokius pagrindinius abstrakčiųjų konceptų bruožus lygindami su konkrečiais konceptais:

1. Abstraktieji konceptai, kitaip negu konkretieji, nėra „įžeminti“ (angl. *grounded*), tai reiškia, nėra siejami su fiziniais objektais. Abstrakčiųjų konceptų referentai nėra kon-

kretūs objektai: jie nėra matomi, jais negalima manipuliuoti ar jų suvokti pasitelkus pojūčius.

2. Abstraktieji konceptai yra kompleksiškesni, sudėtingesni negu konkretieji konceptai. Abstraktieji konceptai dažnai apima sudėtingus fizinio ir mentalinio pasaulio junginius, tokius kaip, pavyzdžiui, laikas.
3. Abstrakčių konceptų reikšmė yra mažiau apibrėžta negu konkrečių konceptų reikšmė. Pavyzdžiui, lengviau yra sutarti, kokia yra žodžio *stalas* negu žodžio *tiesa* reikšmė. Žodis *tiesa* apima daugiau skirtingų patirčių lyginant su žodžiu *stalas*. Abstrakčių konceptų reikšmė yra labiau varijuojanti ir mažiau pastovi tiek lyginant skirtingų žmonių, tiek to paties žmogaus suvokimą.

Iš šių išvardytų konceptų bruožų išryškėja tai, kad konkretumo ir abstraktumo sąvokos yra priešingos viena kitai. Tačiau taip pat svarbu pabrėžti, kad konkretieji ir abstraktieji konceptai nėra dvinaris pasirinkimas. Štai Eiling Yee (2019) teigia, kad konceptų konkretumas ir abstraktumas gali būti pavaizduojami spektru. Viename spektro gale yra konceptai, neturintys jokių ryšių su sensorika ir motorika (pavyzdžiui, *koncepto* konceptas), o kitame gale – konkretūs realaus pasaulio objektai ar veiksmai, tokie kaip *bėgimas* ar *puodelis*. Tačiau tarp šių priešingų polių egzistuoja ir tarpiniai konceptai, pavyzdžiui, emocijų abstrakcijos, kurios nesisieja su išorine sensorine informacija, o yra labiau vidinės būsenos (pavyzdžiui, džiaugsmas). Abstraktumo–konkretumo konceptus kaip spektrą mato ir Borghi ir Binkofski'is (2014, 9–11). Šie tyrėjai teigia, kad ištisios emocijos skiriasi nuo kitų abstrakčių konceptų. Kitaip negu abstrakcija *tiesa*, emocija *pyktis* gali būti patiriama, juntama pojūčiais, taip pat aplinkiniai ją gali atpažinti iš veido išraiškų. Tad galima manyti, kad įvairūs konceptai varijuoja savo abstraktumu.

2.2. Stimulų semantinės grupės

Abstrakčių stimulų parinkimas tyrimui nėra itin paprastas ar nedviprasmiškas darbas. Kiekvienas žodis, kaip ir minėta, gali būti viename ar kitame abstraktumo spektro taške. Kitų kalbų tyrėjai dažnai atlieka didelės apimties tyrimus (pavyzdžiui, Brysbaert, Warriner ir Kuperman 2014), kuriuose surenka kuo didesnės grupės žmonių vertinimus, kurie, dalyvių nuomone, žodžiai yra lengvai įsivaizduojami (kaip jau minėta, žodžio įsivaizduojamumas ir konkretumas yra glaudžiai susiję konceptai), o kurie sunkiai. Šio darbo autorės žiniomis, tokio lietuvių kalbos žodžių sąrašo nėra, todėl šiame darbe atrenkant abstrakčiuosius stimulo žodžius daugiausia svorio buvo duota pirmajam abstrakčių konceptų bruožiui – siekta, kad atrinkti žodžiai glaudžiai nesisietų su fiziniu pasauliu ir neturėtų ryškių ryšių su sensorika ir motorika. Atrinkti potencialūs stimulo žodžiai buvo suskirstyti į tris semantines grupes: emocijos, vertybės ir laiko sąvokos.

Šiame darbe emocijos suvokiamos remiantis kognityvinės krypties psichologų apibrėžtimi. Štai Piotras Winkielmanas, Seana Coulson ir Paula Niedenthal (2018, 1–2) teigia, kad emocijų konceptai apjungia abstrakčią asmens patirtį, įgytą santykiaujant su pasauliu, ir konkrečias kūno būsenas. Pavyzdžiui, meilės emocija apima sudėtingus abstrakčius su-

bjekto santykius su objektu pasaulyje, taip pat subjektyviai kūnu išjaučiamas patirtis. Tad emocijos yra tam tikras pasaulio patyrimas ir išgyvenimas, pasireiškiantis žmogaus kūne.

Verta plačiau aptarti ir vertybės sąvoką, nes ji, pasak sociologų Rūtos Žiliukaitės, Arūno Poviliūno ir Aidos Savickos, yra „daugiaprasmė ir kintanti, amžina filosofinių ir sena sociologinių diskusijų tema“ (2016, 6). Šiai minčiai pritaria ir lingvistai Kristina Rutkovska, Marius Smetona ir Irena Smetonienė (2017, 35–37), teigdami, kad žmonija dar neturi atsakymo į klausimą „Kas yra vertybė?“, nes iki šiol nėra vienos vertybių sampratos. Šiame darbe remiamasi psichologų Robo Nelisseno, Antono Dijkerio ir Nanne de Vrieso (2007, 904) apibrėžtimi: „Vertybės gali būti laikomos motyvaciniais konstruktais, nurodančiais abstrakčius tikslus, nulemiančius žmonių veiksmus skirtinguose kontekstuose ir skirtingais atvejais“. Šioje apibrėžtyje yra svarbus vertybės kaip tikslo komponentas, į tai buvo atsižvelgiama renkant vertybių grupės stimulus.

Renkant laiko sąvokų grupės stimulus buvo siekiama, kad nebūtų parinkti aiškūs vienas kito antonimai. Taip buvo nuspręsta todėl, kad tyrimai (Aitchison 2003, cit. iš Schmitt 2010) rodo, kad, jei stimulus priklauso akivaizdžiai porai (pavyzdžiui, *vyras* – *žmona*) arba turi aiškų antonimą (pavyzdžiui, *aukštas* – *žemas*), tada jie ir bus pateikti kaip asociacijos. Tad kuriant stimulų sąrašą buvo siekta kiek įmanoma išvengti tokių laiko sąvokų antonimų porų.

Tokiomis prielaidomis ir apibrėžtimis remiantis buvo sudarytas 30 stimulų sąrašas.

3. Tyrimo įrankis ir metodas

3.1. Stimulų parinkimas

Rengiant žodžių asociacijų eksperimentą, viena svarbiausių užduočių yra tinkamų stimulų parinkimas, todėl svarbu susipažinti su jų įtaka tokiems tyrimams.

Įvairūs tyrimai rodo, kad stimulus žodis veikia žodžių asociacijas įvairiais būdais. Štai Henriette Bagger Nissen ir Birgit Henriksen (2006) tyrė mokinius, kurių K1 yra danų kalba, o K2 – anglų kalba ir nustatė, kad daiktavardžiai sukelia daugiau paradigminių asociacijų negu būdvardžiai ir veiksmažodžiai, o būdvardžiai ir veiksmažodžiai sukelia daugiau sintagminių¹ asociacijų negu daiktavardžiai. Tokie rezultatai buvo būdingi tiek K1, tiek K2 asociacijoms, tačiau su išimtimi – K1 daiktavardžiai sukėlė sintagminių ir paradigminių asociacijų po lygiai. Tad galima manyti, kad stimulus kalbos dalis daro įtaką žodžių asociacijoms. Žodžių asociacijoms įtaką daro ne tik stimulus kalbos dalis, bet ir stimulus morfologija. Laura Vilkaitė-Lozdienė (2019) tyrė skirtingų morfologinių formų veiksmažodžių ir daiktavardžių asociacijas. Tyrėja nustatė, kad lietuviškų veiksmažodžių morfologinė forma iš esmės nepaveikia žodžių asociacijų. Tačiau paaiškėjo, kad daiktavardinių stimulų žodžių asociacijas morfologija veikia: kilmininko ir galininko formos

¹ Paradigminės asociacijos – asociacijos, kurių kalbos dalis sutampa su stimulus kalbos dalimi ir juos sieja reikšmė ar semantinis artumas, pavyzdžiui, juodas – baltas. Sintagminės asociacijos yra tos, kurios su stimulus žodžiu suformuoja žodžių junginį ir dažnai priklauso skirtingoms kalbos dalims, pavyzdžiui, juodas – šuo.

daiktavardžiai sukelia daugiau sintagminių asociacijų negu vardininko linksnio stimulai. Galima daryti prielaidą, kad daiktavardinių stimulų asociacijas morfologija veikia stipriau negu veiksmožodinių stimulų asociacijas.

Kitas veiksnys, lemiantis žodžių asociacijas, yra stimulo žodžio dažnumas vartosenoje. Paulas Meara (1983) nustatė, kad didesnio dažnumo stimulai sukelia lengviau nuspėjamas asociacijas, o tai nėra naudinga, kai siekiama tirti skirtumus tarp tyrimo dalyvių. Brentas Wolteris (2001, 56) taip pat tyrė, kaip stimulo žodžio dažnumas veikia žodžių asociacijas ir nustatė, kad tiek K1, tiek K2 vartotojai pateikia daugiau forma grįstų arba nenuoseklių asociacijų, kai stimulo žodžiai yra retesnės vartosenos. Štai kūrybiškumo tyrėjos Deana Vitrano, Jeanette Altarriba ir Deniz Leblebici-Basar (2021), dalyvių prašiusios pateikti kuo daugiau kiekvieno stimulo sukeltų asociacijų, nustatė, kad reaguodami į dažnos vartosenos žodžius dalyviai pateikdavo daugiau asociacijų negu reaguodami į retesnės vartosenos žodžius. Tokie duomenys rodo, kad atliekant žodžių asociacijų tyrimus būtina atsižvelgti ir į stimulo žodžio dažnumą.

Ir, galiausiai, dar vienas aspektas, darantis įtaką žodžių asociacijoms, yra stimulo konkretumas. Su konkretumu glaudžiai yra susijęs ir žodžio įsivaizduojamumas (angl. *word imageability*) – tai kaip lengvai sukuriamas mentalinis vaizdinys tam konceptui. Annette M. B. de Groot (1989) tirdama lengvai ir nelengvai įsivaizduojamų žodžių asociacijas nustatė, kad jos skiriasi. Skirtumas nustatytas tos pačios asociacijos dažnume: lengvai įsivaizduojami žodžiai dažniau sukėlė pirmąją pagal dažnumą asociaciją. Taip pat skyrėsi ir reakcijos greitis: į sunkiau įsivaizduojamus žodžius buvo reaguojama lėčiau negu į lengviau įsivaizduojamus žodžius. Tad galima teigti, kad stimulų konkretumas ir abstraktumas gali daryti įtaką asociacijoms.

Šiuo tyrimu nuspręsta tirti daiktavardinių stimulų žodžių asociacijas. Stimulai dalyviams buvo pateikti vardininko linksniu. Tyrime apsiribota tirti tik abstrakčius stimulo žodžius, taip siekiant išgauti kuo daugiau įvairesnių asociacijų. Taip pat pasirinkta tirti lietuviškus, o ne tarptautinius žodžius.

Stimulo žodžius nuspręsta atrinkti iš Virginijaus Dadurkevičiaus (2020) sudaryto CLARIN-LT atvirosios prieigos resursų saugykloje pateikto lietuvių kalbos žodžių dažnumo sąrašo. Šis dažnumo sąrašas yra gana didelės apimties (1,3 milijardo žodžių pavartojimo atvejų), sudarytas iš trijų lietuvių kalbos tekstynų medžiagos. Šis sąrašas itin patogus tuo, kad yra pateiktas elektroniniu formatu ir jame lietuvių kalbos žodžiai pateikiami su kalbos dalimi ir pavartojimų tekстыne skaičiumi. Tai leidžia paprastai ir greitai sugeneruoti dažnumo sąrašą, pavyzdžiui, kiekvienai kalbos daliai atskirai. Šiam tyrimui MS Excel lentelinėje skaičiuoklėje duomenys buvo išfiltruoti taip, kad sąrašą sudarytų tik daiktavardžiai. Buvo apibrėžta abstrakčiuosius daiktavardžius atrinkti iš pirmo–trečio tūkstančių dažniausių daiktavardžių sąrašo. Iš pradžių buvo atrinkti visi abstraktūs šioje sąrašo dalyje esantys žodžiai, kurių buvo apie 200. Tada iš šio sąrašo buvo atrinkti tik lietuviškos kilmės žodžiai, kurių liko apie 100. Siekiant sumažinti žodžių skaičių iki 30, buvo bandoma nustatyti semantinius bendrumus tarp atrinktų žodžių. Išryškėjo, kad žodžiai galimai siejasi į tokias

semantines grupes: laiko sąvokas, emocijas ir vertybes nurodantys žodžiai. Tokios stimulų grupės ir buvo sudarytos. Tyrime buvo naudoti šie stimulai:

- emocijų grupei priskiriami tyrime naudoti stimulo žodžiai buvo šie: MEILĖ, LAIMĖ, KALTĖ, BAIMĖ, DŽIAUGSMAS, NERIMAS, GĖDA, PYKTIS, KANČIA, PAVYDAS².
- vertybes reiškiantys stimulai buvo tokie: ŠEIMA, LAISVĖ, TIESA, TEISINGUMAS, GARBĖ, TAIKA, DRAUGYSTĖ, VIENYBĖ, SANTARVĖ ir LYGYBĖ.
- Laiko sąvokų grupėje atrinkti stimulai buvo šie: LAIKAS, PABAIGA, AMŽIUS, ATEITIS, LAISVALAIKIS, AKIMIRKA, VAIKYSTĖ, SENOVĖ, KASDIENYBĖ ir DABARTIS.

3.2. Duomenų rinkimas

Dalyviams eksperimento užduotis buvo suformuluota taip: „Parašykite **pirmą** žodį, kuris kyla mintyse, perskaičius pateiktą žodį“. Taip pat svarbu paminėti, kad stimulai kiekvienam dalyviui buvo pateikiami atsitiktine tvarka, taip siekiant išvengti semantinės parengties efekto, kuris galėtų lemti vienodesnes, per daug glaudžiai su anksčiau pateiktais stimulais susijusias asociacijas.

Šiam tyrimui duomenys rinkti internetu kognityvinių-psichologinių eksperimentų platformoje *PsyToolkit* (Stoet 2010; 2017). Dalyvauti tyrime buvo kviečiama internetu, socialiniame tinkle *Facebook*: nuoroda į tyrimą buvo platinama įvairiose viešose grupėse bei siunčiama atskiriems žmonėms prašant pasidalinti nuoroda ir su kitais asmenimis.

4. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 474 respondentai. Tačiau ne visi dalyviai pateikė asociacijas visiems 30-iai stimulų. Šio darbo autorės nuspręsta dalyvių, kurie pateikė mažiau negu 10 asociacijų, atlikčių neįtraukti į tiriamąją medžiagą. Dėl šios priežasties 55 tiriamųjų atlikčių buvo atsisakyta. Taip pat šiame tyrime siekta ištirti asmenų, vartojančių lietuvių kalbą kaip K1, o ne K2, asociacijas, todėl dalyviams buvo užduotas klausimas apie jų gimtąją (pirmąją išmoktą) kalbą. 18 dalyvių nurodė, kad jų pirmoji kalba yra lenkų, rusų arba kita, tad šių dalyvių atliktys nebuvo įtrauktos į tyrimą. 10 dalyvių nurodė, kad jų gimtosios kalbos yra dvi ir viena jų yra lietuvių kalba – šių dalyvių atliktys buvo įtrauktos į tyrimą. Taip pat tyrime dalyvavo 12 asmenų, nepasiekusių 16 metų amžiaus – jų pateikti atsakymai nebuvo analizuojami. Galiausiai tyrime nagrinėjamos 389 dalyvių atliktys.

Tiriamųjų grupė lyties atžvilgiu susiskirstė taip: dalyvavo 279 moterys, 108 vyrai ir 2 asmenys, pažymėję parinktį „Kita“.

Tyrimo sutiko dalyvauti įvairaus amžiaus asmenys. 1 lentelėje matyti, kad daugiausiai dalyvių yra 21–30 metų amžiaus. Jauniausias dalyvis yra 16 metų, vyriausias – 73 metų. Dalyvių amžiaus vidurkis – 36,24 metai, mediana – 31 metai.

² Šiame darbe stimulai rašomi didžiosiomis raidėmis, o asociacijos pasvirusiu šriftu, skliaustuose nurodant, kiek dalyvių pateikė tokį atsakymą. Jeigu skaičius nenurodytas, asociacija buvo pateikta vieną kartą.

1 lentelė. Dalyvių pasiskirstymas pagal amžių

Amžiaus kategorija	Dalyvių skaičius
16–20	28
21–30	161
31–40	58
41–50	61
51–60	61
61–70	14
71–80	5
Nenurodyta:	1
IŠ VISO:	389

5. Tyrimo rezultatai

5.1. Abstrakčiųjų stimulų sukeltos žodžių asociacijos

Išanalizavus visas tyrime surinktas žodžių asociacijas pirmiausia išryškėjo jau kituose tyrimuose (pavyzdžiui, Wettler, Rapp ir Sedlmeier 2005) pastebėta tendencija – stimulai sukėlė asociacijas, paremtas dažna vartoseną kartu. Pavyzdžiui, MEILĖ – *seilė* (18), GĖDA – *pelėda* (37) – abi šios stimulo–asociacijos poros yra dažnai kartu vartojamos frazės, kilusios iš smulkiojo folkloro. Nors to tekstyno *ltTenTen14* duomenimis pagrįsti negalima (žodžio *meilė* dažniausių kolokatų sąrašė, surikiuotame pagal *LogDice* kriterijų žodis *seilė* yra tik 462 vietoje; žodžio *gėda* kolokatų sąrašė žodis *pelėda* yra kur kas aukščiau – 7 vietoje), tačiau jie yra dažni sakytinėje kalboje, o *Sketch Engine* tekstynas *ltTenTen14* yra parengtas iš internetinių duomenų. Taip pat stimulus PAVYDAS dažnai kėlė asociaciją *baltas* (9) – šie žodžiai taip pat yra dažni kolokatai. Tad žodžiai gali asocijuotis tarpusavyje dėl dažnos vartosenos kartu.

Atlikta semantinė asociacijų analizė parodė, kad emocijas, vertybes ir laiko sąvokas reiškiantys stimulai kėlė asociacijas, semantiškai susijusias su tos pačios kategorijos žodžiais. Tyrimo naudoti abstraktieji stimulai asocijavosi su kitais abstrakčiais žodžiais. Pavyzdžiui, teigiamos emocijos asocijavosi su kitomis teigiamomis emocijomis (pavyzdžiui, stimulus LAIMĖ kėlė asociacijas *džiaugsmas* (46), *meilė* (32), *džiugesys* (2) ir panašiai), o neigiamos emocijos su kitomis neigiamomis emocijomis (štai stimulus KALTĖ asocijavosi su žodžiais *gėda* (17), *baimė* (6), *nerimas* (4), *pyktis* (3), *apmaudas* (2) ir t. t.). Vertybių stimulai kėlė asociacijas, reiškiančias kitas vertybes (stimulus DRAUGYSTĖ kėlė asociacijas *pasitikėjimas* (17), *ištikimybė* (8), *pagarba* (2) ir panašiai), o laiko sąvokos asocijavosi su kitomis laiko sąvokomis (stimulus DABARTIS asocijavosi su žodžiais *ateitis* (54), *šiandien* (24), *praeitis* (20), *laikas* (12), *akimirka* (5) ir panašiai). Todėl galima manyti, kad abstraktūs konceptai dažnai asocijuojasi su kitais abstrakčiais konceptais.

Taip pat visų trijų kategorijų stimulai kėlė konkrečią reikšmę turinčias asociacijas ir ši tendencija aptariama kituose skyriuose.

5.1.1. Emocijų stimulai ir jų asociacijos

Žvelgiant į atskiras stimulų kategorijas, matyti ryški tendencija, kad emocijų stimulai dažnai kėlė asociacijas, kurios kone įkūnija tas emocijas, nes jos yra galimos kūno reakcijos arba kūno pojūčiai. Pavyzdžiui, stimulus DŽIAUGSMAS sukėlė tokias asociacijas kaip *šypsena* (36) ir *juokas* (16), kurios abi yra pozityvios reakcijos į teigiamą emociją. Taip pat stimulus MEILĖ dažnai sukėlė asociaciją, nurodančią į kūno pojūtį *šiluma* (16). O neigiamos emocijos sukėlė asociacijas, kurios referuoja į nemalonius kūno pojūčius ar reakcijas, pavyzdžiui, NERIMAS – *stresas* (16), *drebulys* (9), PYKTIS – *skausmas* (12), KANČIA – *skausmas* (92), *liga* (10). Tokios kylančios asociacijos leidžia manyti, kad abstrakčių žodžių asociatyviniame lauke būna konkrečių žodžių, kurie juos įžemina.

Taip pat emocijų stimulai kėlė asociacijas, kurios įkūnijamos per regėjimą, pavyzdžiui, tokios yra ir spalvas referuojančios asociacijos. Štai emocijos stimulus PYKTIS neretai sukėlė asociaciją *raudona* (13). Pykčio sąsajos su raudona spalva gali būti aptinkamos ir psichologų tyrėjų literatūroje (Fetterman, Robinson, Gordon ir Elliot 2011). Tad tokios žodžių asociacijos atspindi ir kitų tyrimų rezultatus, kuriuose emocijos siejamos su spalvomis.

Tendencija emocijų stimulus sieti su kūnu – kūno dalimis, pojūčiais, kūno reakcijomis – buvo būdinga įvairaus amžiaus dalyviams. Pavyzdžiui, stimulus GĖDA kėlė asociacijas, nurodančias į galvos sritį – *nuleistos akys* (2), *akys*, *galva* taip pat asociacijose atsiskleidė šioje srityje pasitaikančios kūno reakcijos: *nuraudimas*, *paraudę skruostai*, *raudonuojam*, *raudonuoti*, *rausti*, *raustu*, *raudonos ausys*. Galbūt būtent dėl šios kūno reakcijos – nuraudusių skruostų, stimulus GĖDA taip pat ir asocijuojasi su raudona spalva – neretai buvo pateiktos asociacijos *raudonis* (9), *raudona* (8), *raudonas*. Šis stimulus taip pat sukėlė asociacijas, nurodančias ir į kitas kūno reakcijas ir pojūčius, tokias kaip *skausmas* (3), *skausmas skrandyje*, *susigūžimas*, *virpėjimas*. Tad ši neigiama emocija dažnai kėlė asociacijas, reiškiančias kūno reakcijas, siejamas su gėda. O štai stimulus LAIMĖ kėlė asociacijas *šypsena* (13), *juokas* (4), kurios rodo kūno reakcijas, reiškiančias teigiamas emocijas. Kitas teigiamą emociją reikšiantis stimulus MEILĖ dažnai kėlė asociacijas *širdis* (14), *širdelė* (6), *ružava širdelė*, *širdutės* galbūt ši kūno dalis asocijuojasi su šiuo stimulu dėl dažnų kultūrinių asociacijų – širdis laikoma meilės simboliu. Dar stimulus MEILĖ kėlė asociacijas, nurodančias ir į kūnu atliekamus veiksmus *bučiny* (2), *bučkis*, *kūno kalba*, *prisiglaudimas* – o du pastarieji gali būti suvokiami kaip meilės išraiška. Galima apibendrinti, kad emocijų stimulai dalyviams asocijavosi su kūnu, taip emocijų konceptus įkūnijant.

Tokie duomenys siejasi ir su prieš tai aptartu ypatingu emocijų statusu tarp konkrečiųjų ir abstrakčiųjų konceptų. Kaip minėta, emocijos laikomos tarpiniais konceptais konkretno–abstraktumo spektre, kadangi, nors ir yra iš dalies abstrakčios, nes kiekvieno žmogaus yra patiriamos itin skirtingai, jos yra glaudžiai susijusios su kūnu, jo reakcijomis. Emocijų glaudžios sąsajos su kūnu yra pabrėžiamos ir psichologų. Štai Davidas G. Myersas (2008,

631) teigia, kad emocijų pagrindiniai komponentai yra trys: fiziologinis sužadinimas, elgesio išraiška ir sąmoningas patyrimas, apimantis mintis ir jausmus. Šie emocijų komponentai, galima teigti, atsispindi ir žodžių asociacijose.

5.1.2. Vertybių stimulai ir jų asociacijos

Tuo tarpu vertybių stimulai buvo tie, kurių asociacijos ryškiausiai atskleidė lietuvių pasaulėvaizdį. Išryškėjo tai, kad tokie žodžiai kaip LAISVĖ ir VIENYBĖ asocijuojami su tautiškumu, valstybingumu, Lietuvos istorija. Štai LAISVĖ asocijavosi su *Lietuva* (26), *nepriklausomybe* (22), *vėliava* (14), *tėvyne* (6), *trispalve* (2) – tokios asociacijos rodo, kad pats konceptas lietuviui yra glaudžiai susijęs ne su asmens, o valstybės laisve. Tai rodo ir kilusios su Lietuvos laisve susijusios asociacijos – *sauso* 13 (6), *Spaudos rūmai*, taip pat *daina* (4) – galimai sietina su Dainuojančia revoliucija. Panašiai ir stimulus VIENYBĖ sukėlė asociacijas *tauta* (24), *Lietuva* (21), *težydi* (17). Paskutinioji iš šių trijų asociacijų yra Lietuvos himno žodžių „Vienybė težydi“ pakartojimas, todėl ši asociacija gali būti paaiškinama dažna vartoseną. Taip pat galima panašiai interpretuoti ir stimulus TIESA sukeltą asociaciją *šviesa* (18) – Tautiškos giesmės eilutės „Ir šviesa, ir tiesa / Mūs žingsnius telydi“ galėtų paaiškinti, kodėl šie žodžiai asocijuojasi. Kita vertus, jeigu tokios asociacijos kyla ne dėl dažnos vartosenos kartu, jos galėtų rodyti į šių abstrakčių stimulų įkūnijimą per gamtą – kuriami žydėjimo ir šviesos vaizdiniai. Ir daugiau vertybių stimulų sukėlė asociacijas, atskleidžiančias lietuvius kaip gerbiančius savo tautą. Nors žodis GARBĖ neturi tiesioginių sąsajų su valstybe, tačiau dažnai asocijavosi su valstybei būdingais atributais *kariuomenė* (5), *tauta* (2), *Vytis*, *vėliava*, *Lietuvos himnas*, *himnas*. Taip pat sukėlė su Lietuvos istorija susijusias asociacijas *partizanai* (2), *kunigaikščiai*, *Grybauskaitė*. Tai leidžia apibendrinti, kad vertybės lietuviams yra susijusios su patriotiškumu, lietuvių ir Lietuvos istorija.

Tarp asociacijų buvo ir daugiau žodžių, nurodančių į lietuvių kultūrinę žinią ir kontekstą. Štai stimulus TIESA sukėlė asociaciją *drąsa* (30), spėtina, nurodančią į žaidimą „Tiesa drąsa“. Dar viena su kultūra, o tiksliau – su politika, susijusi stimulus-asociacijos pora yra TEISINGUMAS – *tvarka* (21), galimai nurodanti į Lietuvoje veikusią politinę partiją „Tvarka ir teisingumas“. Galima manyti, kad tokios asociacijos, nurodančios į kultūrinę žinią ir kontekstą kyla dėl dažno tų žodžių vartojimo kartu kalboje. Taip pat vertybių stimulai asocijavosi su kitais žmonėmis. Štai stimulus DRAUGYSTĖ asocijavosi su ne tik su žodžiais *draugai* (13), *draugas* (6), *draugė* (5), kurie darybiškai yra labai artimi, bet ir su *vaikai* (2), *artimas*, *jis*, *kolektyvas* ir panašiai. Stimulus VIENYBĖ kėlė asociacijas *kartu* (11), *šeima* (9), *komanda* (4), *kolegos* (3), *klasė*, reiškiančias žmonių grupę. Panašiai ir stimulus SANTARVĖ kėlė asociacijas, reiškiančias aplinkinius žmones ir dažniausiai asocijavosi su šeima: asociacijos *šeima* (26), *šeimoje* (5), *šeimos stalas*, *gerai sutarti šeimos*. Galima manyti, kad stimulai, reiškiantys vertybes, asocijuojasi su kitais asmenimis, taip abstrakčias sąvokas susiejant su konkrečiomis – konkrečiais asmenimis ar žmonių grupėmis.

5.1.3. Laiko sąvokų stimulai ir jų asociacijos

Kaip emocijų bei vertybių stimulai asocijavosi su konkretesniais žodžiais, taip ir laiko sąvokų stimulai buvo įkūnijami per konkrečias asociacijas. Štai stimulus LAIKAS buvo itin dažnai asocijuotas su žodžiais, rodančiais judėjimą: asociacijos *tėkmė* (9), *eina* (5), *tiksi* (3), *senka* (2), *teka*, *tiksintis* arba judėjimą dideliu greičiu: *bėga* (18), *skubėjimas* (7), *skuba* (5), *bėgantis* (4), *greitai eina*, *nevaldomai bėga*. Taip pat buvo asociacijų, rodančių, kad laiko judėjimas nepertraukiamas: asociacijos *nesustabdomas* (5), *nesustabdys* (3), *nesustabdys* (3), *nesustoja* (3). Tokios asociacijos tinkamai iliustruoja ir judėjimo kaip pagrindinės laiko egzistavimo formos idėją (Juzelėnienė 2003, 62), reiškiančią, kad laikas suvokiamas kaip objektais, judantis erdvėje. Tokios kognityvinės metaforos yra dažni vartosenoje pastovieji žodžių junginiai. Taip pat laiko sąvokos kėlė asociacijas, reiškiančias kokią nors erdvę: stimulus PABAIGA buvo asocijuojamas su erdviniais žodžiais *kelias* (3), *linija* (2), *toli*, *arti*, *čia*. Be to, laiko sąvokų stimulai dažnai asocijavosi su įvairiais objektais. Pavyzdžiui, atsakymais į stimulą ATEITIS dalyviai, galima manyti, bandė įvardyti konkrečius, ateityje būsiančius dalykus, kaip *ateiviai* (5), *skraidančios mašinos* (2), *skraidantys automobiliai*, *mikroschema*, *robotai*. Panašiai ir į stimulą SENOVĖ dažnai buvo atsakoma žodžiais, reiškiančiais objektus, su kuriais ši laiko sąvoka žmonėms asocijuojasi: *akmuo* (3), *pilis* (3), *pirkia* (2), *qstis molinis*, *Gedimino pilis*, *griuvėsiai*, *kalavijas*, *medinės tvirtovės*, *rūmai*, *skarelė* ir kitos asociacijos. Tad galima manyti, kad laiko sąvokos buvo dažnai asocijuojamos su jas įkūnijančiais žodžiais: konkrečiu judesiu, erdve ar objektais.

Kita išryškėjusi kognityvinė metafora buvo stimulo LAIKAS sukelta asociacija *pinigai* (13). Laiko ir pinigų sąsajos buvo aptartos jau George'o Lakoffo ir Marko Johnsono (1980, 246–258). Abstraktus konceptas *laikas* yra įkūnijamas jį sulyginant su pinigais: laikas, kaip ir pinigai, yra ribotas resursas, o tai reiškia, kad yra vertinga prekė. Laiką galima švaistyti, taupyti, jo neturėti, laiką galima leisti – šie pavyzdžiai rodo, kad laiką žmonės įkūnija į konkretesnę konceptą pinigų.

Kita ryški tendencija – laiko sąvokos dažnai sukeldavo asociacijas su neigiamą konotacija. Pavyzdžiui, stimulus PABAIGA kėlė asociacijas reiškiančias neigiamą emociją *liūdesys* (5), *liūdna* (3), taip pat siejasi su žodžiais *baisu* (2), *gaila* (2), *ašaros*, *nelaukiu*. Tokie žodžiai rodo, kad daliai dalyvių konceptas PABAIGA yra nemalonus, keliantis nemalonus asociacijas. Šis stimulus dažnai asocijavosi ir su žodžiu *mirtis* (46), galbūt todėl kilo kitos neigiamos asociacijos. Kita vertus, stimulai KASDIENYBĖ ir DABARTIS, patys neturintys akivaizdžių neigiamų konotacijų, taip pat neretai kėlė neigiamas asociacijas. Štai KASDIENYBĖ kėlė asociacijas, rodančias nuobodulį: *nuobodybė* (8), *nuobodu* (6), *nuobodi* (2), *nuobodumas*, *tas pats per tą patį*, taip pat šio stimulo sukeltos asociacijos rodo ir tai, kad jis kelia nemalonius pojūčius: asociacijos *atsibodo* (2), *nuovargis* (2), *nervuoja*, *slegia*, *vargina*. O stimulus DABARTIS sukėlė asociacijas, leidžiančias spėti, kad tuo metu, kai vyko tyrimas, dalyviai jautėsi negerai – asociacijos *nerimas* (3), *depresija*, *galvos skausmas*, *liūdna*, *nuovargis*, *nusivylimas*, *pasimetimas*, *skaudu*, o kai kuriomis buvo bandoma stimulą DABARTIS apibūdinti: *įtempta*, *labai neramus laikas*, *menka*, *problematiška*. Tokie

pavyzdžiai rodo, kad net laiko sąvokos, neturinčios ryškių neigiamų konotacijų, vis tiek kėlė neigiamas asociacijas įvairaus amžiaus dalyviams.

Tokios bendros tendencijos išryškėjo analizuojant abstrakčių stimulų sukeltas asociacijas. Abstraktieji konceptai suvokiami juos įkūnijant – dažnai pateiktos konkrečią reikšmę turinčios asociacijos buvo būdingos įvairaus amžiaus dalyviams. Kitame skyriuje aptariama, kuo skyrėsi skirtingo amžiaus dalyvių pateiktos asociacijos.

5.2. Jauniausių ir vyriausių tyrimo dalyvių pateiktų asociacijų skirtumai

Siekiant atsakyti į klausimą, ar ir kuo skiriasi skirtingo amžiaus dalyvių pateiktos žodžių asociacijos, nuspręsta palyginti jauniausių ir vyriausių tyrimo dalyvių atliktis. Visos atliktys buvo išrikiuotos pagal dalyvių amžių ir taip atrinktos 200 atlikčių: 100 jauniausių dalyvių, kurių amžius – 16–26 metai (vidurkis – 21,99 metų, mediana – 23 metai) ir 100 vyriausių dalyvių, kurių amžius – 47–73 metai (vidurkis – 55,99 metų, mediana – 54 metai). Pastebėtina, kad vyriausių dalyvių grupės amžiaus imtis kur kas platesnė negu jauniausių grupėje, tačiau to išvengti nepavyko, nes vyresnio amžiaus dalyvių tyrime dalyvavo mažiau. Atrinktose atliktyse buvo pateiktos 5636 asociacijos – 2776 asociacijos vyriausių tyrimo dalyvių ir 2860 asociacijų jauniausių tyrimo dalyvių (primintina, kad ne visi dalyviai pateikė asociacijas visiems stimulams). Duomenys buvo analizuojami semantiškai. Šios analizės rezultatai yra aprašomi šiame skyriuje.

Pirmasis pastebėjimas – jauniausieji dalyviai į stimulus reaguodavo konkrečiomis asociacijomis dažniau negu vyresniųjų žmonių grupė. Pavyzdžiui, nors į vertybių stimulus tiek jauniausieji, tiek vyriausieji dalyviai reagavo įvardindami asmenis, tačiau atsakydami į emocijų ir laiko stimulus būtent jaunesnieji dalyviai dažniau negu vyresnieji pateikdavo asociacijas, reiškiančias kitus asmenis. Štai laiko stimulus VAIKYSTĖ jauniausiesiems dalyviams sukėlė asociacijas *draugai* (3), *daug draugų*, *draugas*, *mama*, *mamutė*, *močiutė*, *tėvai*, *vaikai*, o vyriausiesiems dalyviams – *mama* (4), *tėvai* (2), o kitas laiko stimulus LAISVALAIKIS jauniausiesiems dalyviams asocijavosi su žodžiais *draugai* (5), *su šeima*, o vyriausiesiems – tik *šeima*. Taip pat emociją reiškiantis stimulus MEILĖ jauniausiesiems dalyviams kėlė asociacijas, reiškiančias kitus žmones, *šeima* (5), *žmogus* (4), *mama* (3), *mano vyras* (2), *žmona* (2), *artimieji*, *Dalia*, *draugai*, *Ingrida*, *moteris*, *partneris*, *sesė*, *sūnus*, *tėvai*, *vaikinas*, o vyriausieji dalyviai tokių asociacijų nurodė mažiau: *šeima* (3), *anūkas*, *mama*, *Rolandas*, *šeimai*, *vaikams*, *vyras*. Tad galima teigti, kad jaunesniesiems dalyviams dažniau kilo asociacijos, reiškiančios žmones.

Dar viena konkrečių asociacijų, kurias dažniau pateikdavo jauniausieji dalyviai, grupė yra įvairūs konkretūs objektai. Tokios asociacijos reiškė fiziniame pasaulyje egzistuojančius, konkrečius dalykus ar reiškinius. Pavyzdžiui, į stimulą SANTARVĖ jauniausieji dalyviai atsakė asociacijomis, reiškiančiomis objektus, kuriuos galima paliesti rankomis, pavyzdžiui, *akmenys*, *bažnyčia*, *jūra*, *kristalai*, *sanatorija*, *susikibusios rankos*, *šeimos stalas*. O vyriausieji dalyviai šiam stimului pateikė tik vieną konkrečią asociaciją, reiškiančią objektą *miškas*.

Ši tendencija yra pastebima ir asociacijose, sukeltose kitų stimulų. Štai kur kas daugiau konkrečių, daiktus reiškiančių asociacijų pateikė jauniausieji dalyviai į stimulą VAIKYSTĖ: *alyvos, kamuoliai, kamuolys, karvės, kompas, stogas, suknelė, supynės, žaislai*, taip pat buvo pateikiamos asociacijos, reiškiančios maistą: *pienas, saldainiai*. Vyriausieji dalyviai taip pat nurodė keletą tokių asociacijų, tačiau jų buvo mažiau ir jos dažniausiai reiškė maisto pavadinimus: *apelsinai, manų košė, obuolys*. Šie pavyzdžiai rodo, kad jaunesniesiems dalyviams stimulai dažniau asocijavosi su konkrečiais objektais.

Taip pat tai, kad jaunesnieji dalyviai pateikė daugiau konkrečių asociacijų, atsiskleidė asociacijose, reiškiančiose įvairias žmogaus veiklas. Pavyzdžiui, stimulus DŽIAUGSMAS jauniausiesiems dalyviams kėlė asociacijas *baigiu sutvarkyt T30, balius, gimtadienis, mėgstama veikla, šokti*, o vyriausiesiems tokių asociacijų nekėlė. Stimulus KASDIENYBĖ jauniausiųjų dalyvių grupėje kėlė asociacijas *darbas (17), darbai, eiti, keltis, poilsis, skaičiuoti, veikla*, o vyriausiųjų grupėje kėlė mažiau veiklas reiškiančių asociacijų: *darbas (12), veikla, virtuvėje maisto gaminimas*. Tad galima teigti, kad jaunesniesiems dalyviams dažniau kilo asociacijos, reiškiančios kažkokias konkrečias veiklas.

Tačiau tarp vyriausiųjų ir jauniausiųjų dalyvių pateiktų asociacijų buvo skirtumų ne tik asociacijų konkretumo atžvilgiu. Ankstesniame skyriuje aprašyta, kad laiko sąvokos dažnai kėlė neigiamas asociacijas tiek jauniausiesiems, tiek vyriausiesiems dalyviams. Tačiau kitose stimulų – emocijų ir vertybių – grupėse išryškėjo tendencija, kad jauniausieji tyrimo dalyviai pateikdavo daugiau negatyvių, neigiamą konotaciją turinčių asociacijų negu vyresnieji. Štai stimulus TAIKA jaunesniųjų dalyvių grupėje sukėlė tokias asociacijas *laikina, melagystė, peilis į nugarą, priešas, sąmokslas*. Žodžiai *melagystė, peilis į nugarą, sąmokslas* rodo nenuoširdumą, paslėptus kėslus, o stimulus TAIKA apibūdinimas žodžiu *laikina* taip pat rodo pesimistišką nuomonę, kad ši vertybė nėra ilgalaikė. Vyriausieji tyrimo dalyviai į šį stimulą nepateikė nė vienos asociacijos su neigiama konotacija. Taip pat jaunesnieji dalyviai dažniau pateikė priešingos reikšmės žodį *karas* (jauniausieji dalyviai 16 kartų, o vyriausieji 5 kartus). Dar vienas pavyzdys gali būti stimulus MEILĖ asociacijos. Nors ir buvo viena vyriausiųjų dalyvių grupėje pateikta negatyvi asociacija *nėra*, tačiau dažniau tokias asociacijas pateikė jaunesnieji tyrimo dalyviai. Jiems kilo asociacijos, rodančios nemalonių pojūčius: *kančia, skauda, sunkumas*, taip pat asociacijos, rodančios, kad meilės nėra: *iliuzija, melas, netikra*. Tokie pavyzdžiai rodo, kad vyresniesiems dalyviams neigiamos asociacijos kilo rečiau negu jaunesniesiems dalyviams. Tokią tendenciją galbūt galima aiškinti su amžiumi siejamu pozityvumo efektu (angl. *positivity effect*). XXI a. psichologų pastebėta, kad vyresnių žmonių kognityviniai procesai, tokie kaip dėmesys ir atmintis, pirmenybę teikia pozityviai, o ne negatyviai informacijai. Štai Andrew E. Reedas, Larry'is Chanas ir Josephas A. Mikelsas (2014) atliko šimto tyrimų, kuriais nagrinėtas pozityvumo efektas, metaanalizę ir padarė išvadą, patvirtinančią tokio efekto egzistavimą ir patikimumą, be to, teigė, kad jaunesni žmonės, priešingai, teikia pirmenybę negatyviai informacijai minimuose kognityviniuose procesuose. Tad gali būti, kad ši žodžių asociacijų tendencija papildė psichologų atradimus.

Aptarti duomenys rodo, kad vyriausiųjų ir jauniausiųjų tyrimo dalyvių pateiktos asociacijos skyrėsi. Semantiniu požiūriu abiejų tiriamųjų grupių asociacijos skyrėsi savo konkretumu – jauniausieji dalyviai dažniau negu vyriausieji pateikė konkrečius konceptus reiškiančių žodžių. Jiems dažniau kilo asociacijos, reiškiančios žmones, objektus ar konkrečias veiklas. Taip pat jauniausieji dalyviai dažniau pateikdavo negatyvų požiūrį reiškiančias žodžių asociacijas.

Išvados

Šiame darbe aprašomu tyrimu siekta nustatyti, kokias žodžių asociacijas kelia abstraktieji stimulai ir ar skirtingo amžiaus dalyviai į stimulus reaguoja skirtingomis asociacijomis. Atlikus duomenų analizę galima daryti tokias išvadas:

1. Abstraktieji stimulai dažnai asocijuojami su kitais abstrakčiais žodžiais. Tai galima aiškinti tuo, kad abstraktieji žodžiai yra glaudžiai tarpusavyje susiję semantiniu ryšiu. Asociacijų semantinės reikšmės dažnai sutapo su stimulų semantinėmis grupėmis: emocijas reiškiantys stimulai dažnai kėlė asociacijas, reiškiančias emocijas, vertybes reiškiantys stimulai kėlė asociacijas, reiškiančias kitas vertybes, o laiko sąvokos buvo dažnai asocijuojamos su kitais laiką reiškiančiais žodžiais.
2. Taip pat abstraktieji stimulai kėlė konkrečių reikšmių asociacijas. Galima manyti, kad tokie rezultatai patvirtina kognityvinės krypties lingvistų daromą prielaidą, kad abstraktieji konceptai dažnai suvokiami juos sugretinant su konkrečiais konceptais. Galima teigti, kad stimulų semantinės grupės irgi darė įtaką asociacijoms, nes skirtingoms grupėms priskirti stimulai sukėlė skirtingas konkrečias asociacijas: ryškiai asociacijose atsiskleidė emocijų sąsajos su kūnu: jo dalimis, reakcijomis, pojūčiais, o tai galimaulyginti su kognityvinės krypties psichologų manymu, kad emocijos, kitaip negu kiti abstraktieji konceptai, yra itin glaudžiai susijusios su žmogaus kūnu. Tačiau ir stimulai, priskirti kitoms semantinėms grupėms, ir, manytina, abstraktesni negu emocijų stimulai, dažnai kėlė konkrečias asociacijas: vertybių stimulai buvo asocijuojami su įvairiais fiziniais objektais, erdvėmis arba itin dažnai su aplinkiniais žmonėmis, o laiko sąvokas reiškiantys stimulai – su judesiu, konkrečiomis veiklomis ar erdvę reiškiančiais žodžiais. Dažnai laiko asociacijos papildydavo stimulo žodžius taip, kad būtų sukuriama kognityvinės metaforas atspindinčios frazės, reiškiančios laiką kaip erdvėje judantį objektą.
3. Nors tai nebuvo tiesioginis šio tyrimo tikslas, tačiau išryškėjo ir tai, kad vertybių stimulai sukėlė asociacijas, atskleidžiančias lietuvių pasaulėvaizdį. Vertybės, kurios nebūtinai yra sietinos su kokia nors valstybe, lietuviams asocijuojasi su Lietuva, jos istorija. Tai galimai rodo, kad lietuviams pilietiškumas, patriotiškumas yra glaudžiai susiję su kitomis, bendražmogiškėmis vertybėmis.
4. Analizė amžiaus pagrindu parodė, kad jauniausiųjų tyrimo dalyvių pateiktos žodžių asociacijos skiriasi nuo vyriausiųjų dalyvių pateiktų asociacijų. Visų pirma, vyresnieji tyrimo dalyviai pateikė mažiau konkrečių asociacijų negu jaunesnieji. Pastariesiems

kilo daugiau asociacijų, reiškiančių asmenis, konkrečius objektus ar veiklas. Taip pat jauniausiems dalyviams stimulai sukėlė daugiau asociacijų su neigiama konotacija, o tai gali būti siejama su ankstesniais tyrimais, kuriuose nustatyta tendencija, rodanti, kad vyresnio amžiaus žmonės apdorodami informaciją pirmenybę teikia pozityviai informacijai, o jaunesni – atvirkščiai, teikia pirmenybę negatyviai informacijai.

Paminėtina, kad skirtingo amžiaus dalyvių pateiktų asociacijų analizė turėtų būti vertinama kiek atsargiau. Jauniausių dalyvių grupės amžiaus imtis yra siauresnė negu vyriausių dalyvių grupėje – pastarojoje telpa daugiau nei viena karta. Šį aspektą vertėtų plačiau išanalizuoti, galimai tiriant skirtingų kartų pateikiamas asociacijas. Nepaisant šio ribotumo, tyrimas papildė žodžių asociacijų tyrimų lauką ir suteikia žinių apie tai, su kuo asocijuojami abstrakčių reikšmių žodžiai bei atskleidžia, kad skirtingo amžiaus dalyviai pateikia semantiškai skirtingas žodžių asociacijas. Tad šis darbas gali būti aktualus įvairių sričių mokslininkams – tiek mentalinio leksikono, tiek pasaulėvaizdžio, tiek kognityvinės lingvistikos krypties tyrėjams.

Duomenų šaltiniai

Dadurkevičius, Virginijus. 2020. *Wordlist of Lemmas from the Joint Corpus of Lithuanian, CLARIN-LT digital library in the Republic of Lithuania*, <https://clarin.vdu.lt/xmlui/handle/20.500.11821/41>

ltTenTen14 – *Lithuanian Web Corpus*. Prieiga internetu: <https://www.sketchengine.eu/ltteten-lithuanian-corpus/>

Literatūra

Aitchison, Jean. 2003. *Words in the Mind* (3rd ed.). Oxford: Blackwell.

Akelaitienė, Gražina. 2007. Gyvūnų pavadinimai ir kalbinės asociacijos. *Žmogus ir žodis* 9(1), 65–69.

Borghi, Anna M., Ferdinand Binkofski. 2014. *Words as social tools: An embodied view on abstract concepts*. New York: Springer.

Brysbaert, Marc, Amy Beth Warriner, Victor Kuperman. 2014. Concreteness ratings for 40 thousand generally known English word lemmas. *Behavior Research Methods* 46(3), 904–911.

Deese, James. 1966. *The structure of associations in language and thought*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

de Groot, Annette M. 1989. Representational aspects of word imageability and word frequency as assessed through word association. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 15(5), 824.

Dubossarsky, Haim, Simon De Deyne, Thomas T. Hills. 2017. Quantifying the structure of free association networks across the life span. *Developmental Psychology* 53(8), 1560.

Fetterman, Adam K., Michael D. Robinson, Robert D. Gordon, Andrew J. Elliot. 2011. Anger as seeing red: Perceptual sources of evidence. *Social Psychological and Personality Science* 2(3), 311–316.

Fitzpatrick, Tess, David Playfoot, Alison Wray, Margaret J. Wright. 2015. Establishing the reliability of word association data for investigating individual and group differences. *Applied Linguistics* 36(1), 23–50.

Hirsh, Katherine W., Jeremy J. Tree. 2001. Word association norms for two cohorts of British adults. *Journal of Neurolinguistics* 14(1), 1–44.

Yee, Eiling. 2019. Abstraction and concepts: when, how, where, what and why? *Language, Cognition and Neuroscience* 34(10), 1257–1265, doi: 10.1080/23273798.2019.1660797

Juzelėnienė, Saulė. 2003. Laiko konceptualizavimas lietuvių kalboje. *Kalbotyra* 52(1), 61–69.

- Lakoff, George, Mark Johnson. 1980. Conceptual metaphor in everyday language. *The Journal of Philosophy* 77(8), 453–486.
- Meara, Paul. 1983. Word associations in a foreign language. *Nottingham Linguistics Circular* 11(2), 29–38.
- Myers, David G. 2008. *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Nelissen, Rob M.A., Anton J.M. Dijk, Nanne K. de Vries. 2007. Emotions and goals: Assessing relations between values and emotions. *Cognition and Emotion* 21(4), 902–911.
- Nissen, Henriette Bagger, Birgit Henriksen. 2006. Word class influence on word association test results. *International Journal of Applied Linguistics* 16(3), 389–408.
- Papaurėlytė, Silvija. 2011. Žodžio medis asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 13, 405–416.
- Papaurėlytė, Silvija. 2012. Žodžio žodis asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. *Žmogus ir žodis* 14(1), 103–109.
- Papaurėlytė, Silvija. 2014. Žodžio kaimas asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 19, 351–362.
- Reed, Andrew E., Larry Chan, Joseph A. Mikels. 2014. Meta-analysis of the age-related positivity effect: age differences in preferences for positive over negative information. *Psychology and Aging* 29(1), 1.
- Rutkovska, Kristina, Marius Smetona, Irena Smetonienė. 2017. *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademinei leidyba.
- Schmitt, Norbert. 2010. *Researching vocabulary: A vocabulary research manual*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Stoet, Gijsbert. 2010. PsyToolkit - A software package for programming psychological experiments using Linux. *Behavior Research Methods* 42(4), 1096–1104.
- Stoet, Gijsbert. 2017. PsyToolkit: A novel web-based method for running online questionnaires and reaction-time experiments. *Teaching of Psychology* 44(1), 24–31.
- Tresselt, Margaret E., Mark S. Mayzner. 1964. The Kent-Rosanoff word association: Word association norms as a function of age. *Psychonomic Science* 1(1), 65–66.
- Vilkaitė-Lozdiene, Laura. 2019. Lexical associations_Does the response depend on the cue's morphology. *Kalbos ir žmonės: komunikacija daugiakalbiame pasaulyje*. Konferencijos tezės, 100–101. Prieiga internetu: http://www.taikomojikalbotyra.flf.vu.lt/wp-content/uploads/2015/12/Konferencijos_teziu_knygesu_programa1.pdf
- Vitrano, Deana, Jeanette Altarriba, Deniz Leblebici-Basar. 2021. Revisiting Mednick's (1962) theory of creativity with a composite measure of creativity: The effect of stimulus type on word association production. *The Journal of Creative Behavior* 55(4), 925–936.
- Wettler, Manfred, Reinhard Rapp, Peter Sedlmeier. 2005. Free word associations correspond to contiguities between words in texts. *Journal of Quantitative Linguistics* 12(2–3), 111–122.
- Winkelman, Piotr, Seana Coulson, Paula Niedenthal. 2018. Dynamic grounding of emotion concepts. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 373(1752), 20170127.
- Wolter, Brent. 2001. Comparing the L1 and L2 mental lexicon: A depth of individual word knowledge model. *Studies in Second Language Acquisition* 23(1), 41–69.
- Žiliukaitė, Rūta, Arūnas Poviliūnas, Aida Savicka. 2016. *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.